

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**
кафедра туристичного та готельно-ресторанного бізнесу і консалтингу

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
для проведення практичних занять
з дисципліни

ЕКОНОМІКА ТУРИСТИЧНОГО
ПІДПРИЄМСТВА

для підготовки фахівців ОС «Бакалавр»
спеціальність: 242 «Туризм»
ННІ неперервної освіти і туризму

Викладені методичні рекомендації до проведення практичних занять з дисципліни «Економіка туристичного підприємства» для фахівців ОС «Бакалавр» за спеціальністю 242 «Туризм».

Наведено опис навчальної дисципліни, її структуру, анотований зміст дисципліни, зміст практичних занять, завдання для виконання в аудиторії, а також рекомендовані джерела.

Рекомендовано Вченою радою навчально-наукового інституту неперервної освіти і туризму від 20 лютого 2020 року (Протокол № 06/2020).

Укладач: д-р екон. наук, професор Бардаш С.В.

Рецензенти: д-р екон. наук, професор Левицька І.В.,
канд. екон. наук, доцент Кудінова І.П.

Навчальне видання

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ для проведення практичних занять з дисципліни

**«Економіка туристичного підприємства» для підготовки фахівців ОС
«Бакалавр»
за спеціальністю 242 «Туризм»**

Укладач: БАРДАШ Сергій Володимирович

Опис навчальної дисципліни
Економіка туристичного підприємства

Галузь знань, напрям підготовки, спеціальність, освітньо-кваліфікаційний рівень		
Галузь знань	24 «Сфера обслуговування»	
Освітній ступінь	<u>бакалавр</u>	
Спеціальність	242 « <u>Туризм</u> »	
Характеристика навчальної дисципліни		
Вид	Обов'язкова	
Загальна кількість годин	150	
Кількість кредитів ECTS	5	
Кількість змістових модулів	3	
Курсовий проект (робота) (якщо є в робочому навчальному плані)	-	
Форма контролю	іспит	
Показники навчальної дисципліни для денної та заочної форм навчання		
	денна форма навчання	заочна форма навчання
Рік підготовки	2	
Семестр	4	
Лекційні заняття	30 год.	
Практичні, семінарські заняття	30 год.	
Лабораторні заняття	-	
Самостійна робота	60 год.	
Індивідуальні завдання	30 год.	
Кількість тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних самостійної роботи студента	4 год. 4 год.	

ВСТУП

Метою вивчення навчальної дисципліни є формування системи теоретичних знань з особливостей економічних відносин та економічного механізму підприємств туризму, сучасного економічного мислення та комплексного розуміння проблем управління виробничою і комерційно-фінансовою діяльністю, а також умінь та практичних навичок аналізу показників господарсько-виробничої діяльності туристичного підприємства з урахуванням чинників зовнішнього й внутрішнього середовища його функціонування та економічного обґрунтування управлінських рішень.

Завданням навчальної дисципліни є теоретична та практична підготовка студентів з концептуальних основ економіки туристичних підприємств, набуття навичок самостійної роботи щодо розробки базових стратегій розвитку підприємства за наслідками аналізу результатів його діяльності з метою забезпечення економічної ефективності та задоволення потреб туристів.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен оволодіти компетентностями:

загальними:

- ЗК3. Розуміння та власне осмислення основних світоглядних концепцій і принципів у навчанні і професійній діяльності;
- ЗК4. Здатність до критичного мислення, аналізу і синтезу;
- ЗК5. Соціальна відповідальність та екологічність мислення;
- ЗК6. Здатність шукати, обробляти та аналізувати інформацію з різних джерел;
- ЗК7. Здатність зосереджуватись на якості та результаті при виконанні завдань;
- ЗК8. Навички використання інформаційних та комунікативних технологій;
- ЗК9. Здатність визначати, формулювати і вирішувати проблеми;
- ЗК10. Здатність спілкуватися державною мовою;
- ЗК12. Навички міжособистісної взаємодії, уміння працювати автономно та в команді;
- ЗК13. Здатність планувати час та управляти ним;

фаховими:

- ФК1. Знання та розуміння предметної області своєї професії;
- ФК2. Уміння застосовувати фахові знання на практиці;
- ФК3. Здатність аналізувати рекреаційно-туристичний потенціал територій;
- ФК4. Здатність аналізувати діяльність суб'єктів індустрії туризму на всіх рівнях управління;
- ФК6. Розуміння процесів організації туристичних подорожей і комплексного туристичного обслуговування (готельного, ресторанного, транспортного, екскурсійного, рекреаційного);

ФК8. Розуміння принципів, процесів і технологій організації роботи суб'єкта туристичної індустрії та її підсистем;

ФК10. Здатність здійснювати моніторинг, інтерпретувати, аналізувати та систематизувати туристичну інформацію, уміння презентувати туристичний інформаційний матеріал;

ФК11. Здатність використовувати в роботі туристичних підприємств інформаційні технології та офісну техніку.

Програмні результати навчання:

знати:

- суть підприємницької діяльності в галузі туризму;
- зовнішнє та внутрішнє середовище об'єкта підприємницької діяльності;
- ресурсну основу суб'єкта підприємницької діяльності;
- основні поняття економіки підприємств туристичної індустрії;
- економічний механізм функціонування підприємств туризму в умовах ринкової економіки;
- фактори, які впливають на різні аспекти діяльності підприємств туристичної індустрії та механізми управління ними;
- суть виробничої програми підприємств секторів туризму;
- економічну суть показників діяльності підприємств туризму
- систему взаємозв'язків результатів господарської діяльності підприємств туризму;
- методи аналізу та планування показників розвитку підприємств туризму;

вміти:

- оцінювати економічний стан туристичного підприємства;
- обґрунтувати стратегію управління ресурсним потенціалом туристичного підприємства;
- правильно обирати методи планування залежно від результатів аналізу виробничої і фінансово-комерційної діяльності та цілей розвитку підприємства;
- визначати управляти поточними витратами підприємства і собівартістю продукції;
- обґрунтовувати плани з реалізації туристичного продукту, формування доходу та прибутку підприємства;
- визначати резерви підвищення ефективності виробничої та фінансово-комерційної діяльності підприємства;
- користуватися методичним інструментарієм для здійснення необхідних розрахунків.

СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Назви модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п	лаб	інд	с.р.		л	п	лаб	інд	с.р.
Змістовий модуль 1. Основи економіки туристичного підприємства												
Тема 1. Туризм в економічній системі країни і світу	10	2	2		2	4						
Тема 2. Підприємницька діяльність як основа туристичного бізнесу	10	2	2		2	4						
Тема 3. Місце економічної стратегії в управлінні туризмом	10	2	2		2	4						
Тема 4. Формування та реалізація туристичного продукту	20	4	4		4	8						
Разом за змістовим модулем 1	50	10	10		10	20						
Змістовий модуль 2. Процеси та ресурси туристичного підприємства												
Тема 5. Виробнича програма підприємств туристичного бізнесу	10	2	2		2	4						
Тема 6. Планування експлуатаційної діяльності підприємств розміщення туристів	10	2	2		2	4						
Тема 7. Виробнича програма та товарооборот підприємств харчування туристів	20	4	4		4	8						

Тема 8. Трудові ресурси та оплата праці на підприємствах	10	2	2		2	4						
<i>Разом за змістовим модулем 2</i>	50	10	10		10	20						
Змістовий модуль 3. Результати діяльності туристичного підприємства												
Тема 9. Джерела формування та напрями використання доходу туристичних підприємств.	10	2	2		2	4						
Тема 10. Поточні витрати та собівартість туристичного продукту	10	2	2		2	4						
Тема 11. Система формування й розподілу прибутку туристичних підприємств	20	4	4		4	8						
Тема 12. Рух грошових коштів на підприємствах туристичного бізнесу	10	2	2		2	4						
<i>Разом за змістовим модулем 3</i>	50	10	10		10	20						
Усього годин	150	30	30		30	60						

АНОТОВАНИЙ ЗМІСТ ДИСЦИПЛІНИ

Змістовий модуль 1. Основи економіки туристичного підприємства

Тема 1. Туризм в економічній системі країни і світу

Передумови виникнення та розвитку туризму. Завдання економіки туристичної діяльності. Основні завдання економічної діяльності суб'єктів туристичного бізнесу. Сутність понять «туризм», «турист», «туристичний бізнес», «туристична послуга», «туристичний продукт», «суб'єкт туристичної діяльності». Комплекс структур туристичної індустрії. Властивості і функції туристичного бізнесу. Зміст державної політики розвитку туризму. Фактори розвитку туристичного бізнесу. Основні цілі державного регулювання

туристичної діяльності. Основні пріоритетні напрямки державної політики розвитку туризму.

Тема 2. Підприємницька діяльність як основа туристичного бізнесу

Передумови розвитку підприємництва в туризмі. Принципи підприємництва в туризмі. Головна мета підприємництва в туризмі. Учасники відносин в туризмі: туроператор, турагент, дилер. Функції підприємництва в туризмі. Об'єкт підприємницької діяльності в туризмі. Формування та збут туристичного продукту. Туристична дестинація. Умови здійснення підприємницької діяльності в туризмі. Способи та засоби державної підтримки туристичного підприємництва. Важелі державного регулювання туристичного бізнесу в Україні. Ресурсне забезпечення туристичної діяльності. Взаємозв'язки туроператора з постачальниками та покупцями. Схема організації туристичного бізнесу. Загальні показники туристичної діяльності.

Тема 3. Місце економічної стратегії в управлінні туризмом

Стратегія суб'єкта туристичної діяльності. Об'єкти економічної стратегії. Значення стратегії діяльності туристичного підприємства. Зміст процесу розробки загальної стратегії діяльності туристичного підприємства. Стратегія виживання. Стратегія стабілізації. Стратегія розвитку. Основні етапи формування економічної стратегії туристичного підприємства. Критерії оцінки базових стратегій. Стратегічні альтернативи. Модель економічного управління туристичним підприємством. Прямий та зворотний підходи до планування діяльності. Комерційний розрахунок. Принципи комерційного розрахунку.

Тема 4. Формування та реалізація туристичного продукту

Туристичний потік. Процеси обслуговування туристичних маршрутів. Логістичний підхід до формування туристичних потоків. Сутність концепції логістики в туристичній діяльності. Основні функції туристичного ринку. План реалізації туристичного продукту. Класифікація туристичних ринків. Зовнішні фактори впливу на планування обсягів реалізації туристичного продукту. Класифікація планів реалізації турпродукту. Стратегічні, довгострокові та середньострокові плани реалізації. Маркетинговий підхід до реалізації турпродукту. Методи планування продажу туристичного продукту й окремих послуг. Програмно-цільовий метод планування продажу туристичного продукту. Оцінювання запасу фінансової міцності підприємства.

Змістовий модуль 2. Процеси та ресурси туристичного підприємства

Тема 5. Виробнича програма підприємств туристичного бізнесу

Поняття виробничої програми туристичного підприємства. Структура виробничої програми. Ресурсна основа виробничої програми. Алгоритм розробки виробничої програми. Принципи складання виробничої програми. Схема запуску замовлень при формуванні туристичного продукту. Етапи обґрунтування виробничої програми туристичного оператора.

Тема 6. Планування експлуатаційної діяльності підприємств розміщення туристів

Готельне господарство. Готельна індустрія. Класифікація засобів розміщення. Характерні властивості готельних послуг. План експлуатаційно-фінансової діяльності підприємства готельного типу. Місткість (ємність) об'єкта розміщення. Пропускна спроможність готелю. Показники завантаження ємності готелю. Завантаження наявного фонду номерів. Потенційна кількість місце-днів завантаження номерного фонду готелю. Доходи підприємств готельного типу. Розрахунок доходу від реалізації номерів. Зведений план доходу підприємства. Основні фактори визначення доходу готельного підприємства.

Тема 7. Виробнича програма та товарооборот підприємств харчування туристів

Індустрія харчування як сфера обслуговування туристів. Види режиму організації харчування туристів. Планування діяльності підприємств харчування. Класифікація підприємств харчування в туристичній сфері діяльності. Продукція підприємств харчування. Класифікація продукції власного виробництва підприємств харчування. Структура товарообороту підприємств харчування. Роздрібний продаж підприємства харчування. Виробнича програма підприємств харчування. Розробка виробничої програми і планування товарообороту. Нормативний метод планування випуску продукції та способи його застосування. Продуктовий баланс підприємства харчування.

Тема 8. Трудові ресурси та оплата праці на підприємствах

Трудові ресурси підприємства. Кадровий потенціал підприємства. Показники кадрового стану підприємств туристичного бізнесу. Мотив. Мотивація. Мотивація праці. Стимул. Стимулювання праці. Види стимулів. Форми мотивації працівників. Вимоги до системи мотивації. Заходи підтримки мотивації. Заробітна плата та її види. Тарифна система. Форми і системи оплати праці. Тарифна угода. Генеральна тарифна угода. Галузева тарифна угода. Трудовий договір. Колективний договір. Загальні етапи планування кадрів підприємства. Нормативний метод розрахунку потреби в кадрах. Розрахунок явочної чисельності працівників за різних режимів роботи підприємства. Витрати на оплату праці та їх планування. Фонд заробітної плати та його розрахунок.

Змістовий модуль 3. Результати діяльності туристичного підприємства

Тема 9. Джерела формування та напрями використання доходу туристичних підприємств

Доходи як економічна категорія та економічний показник. Види доходів туристичних підприємств. Доход від реалізації туристичного продукту. Доход туроператора. Доход турагента. Роль доходу туристичного підприємства. Формування доходу туристичного підприємства. Використання доходу туристичного підприємства. Види оподаткування доходів туристичного підприємства. Особливості застосування податку на додану вартість та податку на прибуток.

Стратегія формування доходу. Модель моніторингу доходу туристичного підприємства. Схема стратегічного планування доходу туристичного підприємства. Сутність та основні етапи стратегічного планування доходу туристичного підприємства. Завдання оптимізації доходів туристичних підприємств. Процес розробки політики оптимізації доходу підприємства. Основні принципи формування політики оптимізації доходу туристичного підприємства. Орієнтація на цільовий прибуток.

Тема 10. Поточні витрати та собівартість туристичного продукту

Витрати на формування та реалізацію турпродукту. Класифікація витрат за видами діяльності туроператора. Склад витрат, що включаються у виробничу собівартість турпродукту. Адміністративні витрати, витрати на збут та інші операційні витрати туроператора. Витрати на операційну діяльність підприємств туристичного бізнесу за економічними елементами. Калькулювання собівартості туристичного продукту. Калькулювання ціни туристичного продукту. Алгоритм планування витрат туристичного підприємства. Методи розробки плану витрат.

Тема 11. Система формування й розподілу прибутку туристичних підприємств

Прибуток як економічна категорія та узагальнюючий показник економічної ефективності господарської діяльності підприємств туристичної сфери. Класифікація прибутку підприємства. Показники прибутку туристичного підприємства. Показники рентабельності туристичного підприємства. Рентабельність виручки. Рентабельність витрат. Рентабельність використання трудових ресурсів. Рентабельність оборотних активів. Рентабельність капіталу. Стратегія управління прибутком. Етапи обґрунтування стратегії управління прибутком. Методи планування прибутку від реалізації турпродукту. Принципи розподілу прибутку підприємства. Розподіл чистого прибутку туристичного підприємства.

Тема 12. Рух грошових коштів на підприємствах туристичного бізнесу

Грошовий потік та його види. Рух грошових коштів та його роль в економіці підприємства. Класифікація грошових потоків підприємств. Схема формування сукупного чистого грошового потоку туристичного підприємства. Мета економічного управління рухом грошових коштів. Принципи управління рухом грошових коштів. Основні етапи економічного управління рухом грошових коштів. Завдання та основні об'єкти оптимізації руху грошових коштів. Основні фактори впливу на рух грошових коштів туристичного підприємства.

Методи оптимізації руху грошових коштів. Основні заходи прискорення залучення коштів до діяльності підприємств туризму. Основні заходи уповільнення витрачання грошових коштів. Основні напрями використання надлишкових коштів туристичних підприємств. Напрями забезпечення зростання чистого руху грошових коштів. План надходження та витрачання грошових коштів. Головна мета планування руху грошових коштів. Зміст розробки оптимального плану руху грошових коштів. Коефіцієнт достатності чистого потоку грошових коштів туристичного підприємства. Коефіцієнт ліквідності грошового потоку підприємства. Коефіцієнт ефективності грошового потоку. Коефіцієнт реінвестування (капіталізації) чистого потоку грошових коштів.

ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ

Змістовий модуль 1. Основи економіки туристичного підприємства

Тема 1. Сутність, склад та перспективи розвитку туристичної індустрії

Питання для обговорення

1. Навести передумови виникнення та розвитку туризму
2. Навести визначення термінів «туризм» та «турист».
3. Навести види суб'єктів туристичного бізнесу.
4. Навести завдання економіки туристичної діяльності та діяльності суб'єктів турбізнесу.
5. Навести визначення терміну «туристичний продукт».
6. Навести властивості і функції туристичного бізнесу як складової економічного комплексу країни.

Тема 2. Умови та особливості здійснення підприємництва у галузі туризму

Питання для обговорення

1. Навести передумови розвитку підприємництва в туризмі.
2. Навести головну мету підприємництва в туризмі.
3. Навести функції підприємництва на рівні всієї сфери туристичної діяльності, а також як і окремої дестинації або суб'єкта туристичного бізнесу.
4. Навести принципи підприємницької діяльності в туристичному бізнесі.
5. Навести функції підприємництва в туризмі.
6. Навести умови здійснення підприємницької діяльності в туризмі.

Тема 3. Вибір економічної стратегії управління туристичним підприємством

Питання для обговорення

1. Навести визначення стратегії суб'єкта туристичної діяльності, об'єкти економічної стратегії та її значення.
2. Навести суттєві ознаки стратегій виживання, стабілізації та розвитку.
3. Навести основні етапи формування економічної стратегії підприємства.
4. Навести зміст процесу розробки загальної стратегії діяльності туристичного підприємства.
5. Навести суттєві розбіжності між стратегіями: концентрованого росту, інтегрованого розвитку, диверсифікації туристичної діяльності, перегруповування сил з метою підвищення ефективності.
6. Розкрити сутність економічного управління, а також методологічні особливості стратегічного планування.

Тема 4.1. Ідентифікація зовнішніх факторів впливу на планування обсягів реалізації туристичного продукту

Питання для обговорення

1. Навести процеси обсліговування туристичних маршрутів, що формують собівартість турпродукту.
2. Навести зміст передумов розробки плану реалізації турпродукту.
3. Навести стислу характеристику відомих вам концепцій, що застосовуються при маркетинговому підході планування обсягу реалізації.
4. Навести сутність концепції логістики в туристичній діяльності.
5. Навести головні зовнішні фактори впливу на планування обсягів реалізації турпродукту.
6. Дати характеристику планування, що орієнтується на минуле, сучасне, майбутнє або їхній взаємозв'язок.

Тема 4.2. Оцінювання фінансової стійкості туристичного підприємства.

Питання для обговорення

1. Навести відомі вам методи планування продажу турпродукту та зазначити для розрахунку яких показників вони застосовуються.
2. Навести послідовність процедур економіко-статистичного методу.
3. Навести переваги застосування методу екстраполяції динамічних рядів реалізації.
4. Навести головні етапи розробки плану реалізації.
5. Навести характеристику методу зміненої середньої відносно темпів приросту.
6. Навести зміст етапів методу планування, заснований на еластичності (чутливості) реалізації турпродукту від платоспроможного попиту населення.

Тема 5. Складання виробничої програми туристичного оператора

Питання для обговорення

1. Дати характеристику планування виробничої діяльності туристичного підприємства, а також виробничої програми туроператора.
2. Зазначити, які фактори слід враховувати туроператору при плануванні турпродукту
3. Навести принципи розробки виробничої програми:
4. Навести склад виробничої програми туроператора, а також абсолютні показники, що використовуються для її складання підприємствами туріндустрії.
5. Пояснити алгоритм розробки виробничої програми туристичного підприємства.
6. Пояснити схему запуску замовлень при формуванні продукту.

Задача 5.1. Туристичне підприємство «Чарівна валіза» понесло постійних витрат на суму 200 000 грн., змінні – 50 грн. за одиницю.

Ціна за тур у квітні складала 85 грн., а у травні – 100 грн.

На основі даних розрахувати критичний обсяг виробництва, побудувати його графік та визначити які витрати понесе підприємство, щоб отримати прибуток у розмірі 250 000 грн. у квітні.

Задача 5.2. Туроператор «Вітер мандрів» понесло постійних витрат на суму 400 000 грн., змінні – 250 грн. за одиницю.

Ціна за тур у квітні складала 8500 грн., а у травні – 10000 грн. На основі даних розрахувати критичний обсяг виробництва та визначити які витрати понесе підприємство, щоб отримати прибуток у розмірі 250 000 грн. у квітні.

Тема 6. Факторний аналіз доходу готельного підприємства

Питання для обговорення

1. Навести максимально можливий перелік послуг, що може надавати підприємство готельної індустрії.

2. Навести характерні властивості готельних послуг.
3. Зазначити, які показники слід знати, щоб розрахувати ємність об'єкта розміщення, а також пропускну спроможність готелю.
4. Навести форми, типи засобів розміщення.
5. Навести складові плану експлуатаційно-фінансової діяльності підприємства готельного типу, а також охарактеризуйте експлуатаційну програму.
6. Розкрити призначення показників завантаженості ємності готелю

Тема 7. Розробка виробничої програми підприємства харчування туристів

Питання для обговорення

1. З якою метою здійснюється класифікація підприємств харчування туристів та які, на Вашу думку, ознаки класифікації є важливі.
2. Навести відмінності роздрібного товарообороту від оптового.
3. Розкрити сутність способу планування випуску продукції, що ґрунтується на плановій кількості туристів.
4. Описати структуру товарообороту підприємств харчування.
5. Зазначити, як розраховуються ціни на продукцію підприємств харчування.
6. Навести стислу характеристику інших способів складання виробничої програми підприємства харчування.

Задача 7.1. Розрахувати товарооборотність за квартал закладу ресторанного господарства і товарні запаси в днях на 1 квітня на основі наступних даних:

Товарооборот за квартал складає 360 тис. грн;

Товарні запаси:

на 01.01. – 30 тис. грн.;	на 01.03. - 28 тис. грн.;
на 01.02. – 34 тис. грн.;	на 01.04. - 32 тис. грн.

Задача 7.2. Розрахувати товарооборотність за квартал закладу ресторанного господарства і товарні запаси в днях на 1 квітня на основі наступних даних:

Товарооборот за квартал складає 630 тис. грн;

Товарні запаси:

на 01.01. – 230 тис. грн.;	на 01.03. - 228 тис. грн.;
на 01.02. – 234 тис. грн.;	на 01.04. - 232 тис. грн.

Тема 8. Розрахунок показників кадрового стану та потреби в кадрах підприємств туристичного бізнесу

Питання для обговорення

1. Навести головні показники кадрового стану підприємства турбізнесу.

2. Зазначити які середні показники слід брати до розрахунку середньої чисельності працівників за певний період.
3. Навести способи розрахунку рівня продуктивності праці.
4. Навести відмінності між показниками облікової чисельності штатних працівників та явочної чисельності працівників.
5. Зазначити, що слід враховувати при розрахунку коефіцієнтів загального обороту, прийому кадрів та звільнення.
6. Навести загальні етапи планування кадрів підприємства, а також передумови, що необхідно враховувати при визначенні чисельності персоналу.

Задача 8.1. Середньооблікова чисельність працівників за звітний період склала 400 чоловік. На протязі року прийнято на роботу 30 чоловік, звільнено 45 чоловік, в тому числі за порушення трудової дисципліни 17 чоловік, за власним бажанням 15 чоловік. Визначити коефіцієнти прийому, вибуття та плинності кадрів.

Задача 8.2. Провести розрахунки та визначити невідомі значення показників (табл. 1).

Таблиця 1

Показники ресторану ЗАТ «Роксолана»

Показники	Одиниці виміру	1-й рік		2-й рік	
		прогноз	факт	прогноз	факт
Валова продукція	тис. грн.	555,00	?	506,80	?
Продуктивність праці	грн./чол.	?	1800,00	1810,00	1825,00
Середня заробітна плата одного працівника за рік	тис. грн.	1,80	1,95	1,90	2,16
Середньоспискова чисельність працівників	чол.	305	280	?	272

Задача 8.3. За даними таблиці провести розрахунки та визначити невідомі значення показників, наведених у таблиці 2.

Таблиця 2

Дані про працю та її оплату готелю «Мрія»

Показник	Значення показника		Приріст	
	t_0	t_1	абс., +, -	віднос., %
Чисельність працівників, чол.	100	?	?	?
Середня заробітна плата одного працівника, тис. грн.	?	36	?	?
Фонд заробітної плати тис. грн.	3000	3960	?	?

Задача 8.4*. Визначити облікову чисельність персоналу туристичного комплексу, якщо протягом місяця на роботу з'явилося 56 осіб. За місяць

налічувалося сім вихідних і один святковий день. Середня кількість днів не виходів на роботу з певних причин становить три дні.

Задача 8.5*. Визначити та проаналізувати зміну продуктивності праці в натуральному та вартісному виразі за два роки. Визначити комплексний показник динаміки ефективності використання робочої сили (табл. 3).

Таблиця 3

Вихідні дані до задачі

Показник	2017 рік	2018 рік
Обсяг реалізації тур продукту, од.	785	823
Виручка від реалізації тур продукту, тис. грн.	540	685
Чисельність працівників на початок року, чол.	70	78
Чисельність працівників на кінець року, чол.	78	82

Задача 8.6*. Розрахувати зарплату працівників за погодинно-преміальною системою та загальний місячний фонд оплати праці, якщо місяць включав 8 вихідних днів та 2 святкових дні (табл. 4).

Таблиця 4

Вихідні дані до задачі

Показники	Працівники				
	А	Б	В	Г	Д
Сума посадового окладу, грн.	1500	1700	1200	1500	1200
Кількість лікарняних днів, дні	7	4	-	3	-
Нарахована премія, %	-	5	10	7	10

Примітка: розмір премії за погодинно-преміальною системою нараховується у відсотках від суми посадового окладу.

Задача 8.7*. Визначити зарплату за відрядно-преміальною системою та загальний фонд оплати праці за місяць на основі даних, наведених в таблиці 5.

Таблиця 5

Вихідні дані

Показники	Працівники				
	1	2	3	4	5
Кількість реалізованого турпродукту	5	6	8	5	3
Середня розцінка за одиницю тур продукту, грн.	300	300	300	300	300
Нарахована премія, %	15	10	20	10	5

Задача 8.8*. Визначити планову суму фонду оплати праці для туроператора, якщо приріст фонду заробітної плати в плановому періоді становить 15%. Дані для розрахунку наведено в таблиці 6.

Таблиця 6

Вихідні дані до задачі

Показники	Періоди часу	
	Звітний	Плановий
Виручка від реалізації тур продукту, тис. грн.	245,5	323,1
Фонд оплати праці, тис. грн.	108,7	-
Продуктивність праці, тис. грн./чол.	12,1	18,6

Задача 8.9*. Визначити планову суму фонду оплати праці для турагента, якщо приріст фонду заробітної плати, а в плановому періоді становить 12%. Дані для розрахунку наведено в таблиці 7.

Таблиця 7

Вихідні дані до задачі

Показники	Періоди часу	
	Звітний	Плановий
Розмір агентської винагороди, тис. грн.	178,6	212,4
Фонд оплати праці, тис. грн.	78,4	-
Продуктивність праці, тис. грн./чол.	8,6	11,4

Тема.9.1. Формування доходів туристичного підприємства

Питання для обговорення

1. Розкрити сутність та значення доходів у діяльності туристичного підприємства.
2. Розкрити зміст етапів моніторингу доходу
3. Навести цільові завдання розробки стратегії доходу туристичного підприємства
4. Навести види доходів, що формують валовий дохід туристичного підприємства
5. Описати місце доходів туристичного підприємства у визначенні прибутку
6. Навести завдання оптимізації доходів туристичних підприємств.

Тема 9.2. Оптимізація доходів туристичного підприємства

Задача 9.1. Визначити обсяг реалізації послуг туристичної фірми та мінімальну суму виручки для забезпечення беззбиткової діяльності у плановому сезонному періоді, використовуючи такі вихідні данні:

- середня ціна туристичного продукту - 1800 грн., у т.ч.:
- вартість виробничих послуг інших підприємств (яка включає цінові податки) - 1500 грн.;

- сума умовно-постійних витрат туристичної фірми у плановому періоді - 100 тис. грн.

Задача 9.2. Визначити обсяг реалізації послуг туристичної фірми та мінімальну суму виручки для забезпечення беззбиткової діяльності у плановому сезонному періоді, використовуючи такі вихідні данні:

- середня ціна туристичного продукту - 10800 грн., у т.ч.:
- вартість виробничих послуг інших підприємств (яка включає податки) - 10500 грн.;
- сума умовно-постійних витрат туристичної фірми у плановому періоді - 500 тис. грн.

Задача 9.3. Провести розрахунки та визначити невідомі показники (табл. 8). Пояснити порядок розрахунку наведених у табл. показників, розкрити їх економічний зміст; вказати, з яких джерел інформації використано дані.

Таблиця 8

Показники ресторану ТЗОВ “Власко”, тис. грн.

Показники	I-й квартал		II-й квартал	
	прогноз	факт	прогноз	факт
Виручка від реалізації продукції	563,0	?	?	535,9
Податок на додану вартість	93,8	103,4	100,0	89,3
Акцизний збір	—	1,5	?	2,3
Фінансовий результат від реалізації продукції	?	?	495,0	?

Задача 9.4. Провести розрахунки та визначити невідомі значення показників, наведених у таблиці 9.

Таблиця 9

Показники готелю ТЗОВ “Люкс”

Показники	Од виміру	1-й рік		2-й рік	
		прогн оз	факт	прогноз	факт
Виручка від реалізації продукції (робіт, послуг)	тис. грн.	4900	?	4350	?
Середньорічна вартість оборотних засобів	тис. грн.	1900	1750	?	1560
Коефіцієнт обороту оборотних засобів	—	?	?	3,0	2,8
Тривалість обороту оборотних засобів	дні	?	120	?	?

Задача 9.5*. Визначити розмір доходу від реалізації тур продукту, розмір чистого доходу від реалізації та розмір валового прибутку, якщо за місяць було реалізовано 5 турів за ціною 520 грн., 3 тури за ціною 900 грн., 6 турів за ціною 750 грн., 2 тури за ціною 1200 грн. Крім того реалізовано 2 тури

іноземним туристам за ціною 1000 грн., розрахунок яких здійснювався за межами України по безготівковому розрахунку. Загальна собівартість реалізованого тур продукту становить 6630 грн.

Задача 9.6*. Визначити розмір чистого прибутку туристичного підприємства, на підставі наведених даних у табл. 10.

Таблиця 10

Вихідні дані

Показники	Ціни турів, що пропонувалися				
	1000	1500	800	2000	700
Загальна кількість турів, од., з них:	35	20	40	20	50
- Кількість турів іноземними туристами за межами України	-	3	-	5	-
- Кількість турів відпочинку дітей за спеціальним переліком	-	-	10	-	20

Загальна собівартість реалізованих турів становить: за ціною 700 грн. – 420 грн., за ціною 800 грн. – 520 грн., за ціною 1000 грн. – 680 грн., за ціною 1500 грн. – 900 грн. та за ціною 2000 грн. – 1300 грн. Розміри доходів від інших операцій та доходів від фінансової діяльності відповідно становлять 22 тис. грн. та 30 тис. грн. Адміністративні витрати – 2 тис. грн., витрати на збут – 8 тис. грн. та інші операційні витрати – 5,5 тис. грн.

Задача 9.7*. Користуючись формою №2 «Звіт про фінансові результати» визначити розмір чистого прибутку туристичного комплексу. Заповнити всі порожні місця в таблиці 11.

Таблиця 11

Вихідні дані

Показники		Значення, тис. грн.
1.	Дохід (виручка) від реалізації продукції	70920
2.	Податок на додану вартість	
3.	Інші вирахування з доходу	440,2
4.	Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції	
5.	Собівартість реалізованої продукції	52020
6.	Валовий	
-	Прибуток	
-	Збиток	
7.	Інші операційні доходи	140,2
8.	Адміністративні витрати	120,5
9.	Витрати на збут	5,7
10.	Інші операційні витрати	135
11.	Фінансові результати від операційної діяльності	
-	Прибуток	
-	Збиток	
12.	Доходи від фінансової діяльності	16,8

13.	Фінансові витрати	5,3
14.	Фінансові результати від звичайної діяльності до оподаткування	
-	Прибуток	
-	Збиток	
15.	Податок на прибуток	
16.	Фінансові результати від звичайної діяльності	
-	Прибуток	
-	Збиток	
17.	Надзвичайні	
-	Доходи	
-	Витрати	20,3
18.	Чистий	
-	Прибуток	
-	Збиток	

Тема 10. Розрахунок собівартості та ціни туристичного продукту

Питання для обговорення

1. Надати характеристику класифікації витрат за видами діяльності туроператора
2. Пояснити відмінності постійних та змінних загальновиробничих витрат туроператора.
3. Навести алгоритм планування витрат туристичного підприємства.
4. Навести склад та приклади прямих витрат на виробництво туристичного продукту.
5. Надати визначення адміністративних та витрат на збут туроператора та навести приклади таких витрат.
6. Зазначити, які характеристики слід враховувати при розрахунку ціни пакета послуг одного туриста.

Задача 10.1. Встановити рекламну ціну туру, розрахувати плановий обсяг виручки та прибуток туроператора за місяць, за умови, що реалізується 280 турів. Визначити рентабельність їх реалізації у відсотках до маржинального доходу і до планового обсягу виручки за такими даними (в розрахунку на один тур):

- умовно-постійні витрати тур оператора - 240 грн.;
- запланована величина маржі, встановлена на рівні 25% до ціни “нетто” – 365 грн.;
- комісійна винагорода турагента – 6%.

Задача 10.2. Встановіть рекламну ціну туру, розрахуйте плановий обсяг виручки та прибуток тур оператора за рік, за умови, що фірма реалізує 1280 турів. Визначте рентабельність їх реалізації у відсотках до маржинального доходу і до планового обсягу виручки за такими даними (в розрахунку на один тур):

- умовно-постійні витрати тур оператора - 1400 грн.;

- запланована величина маржі, встановлена на рівні 25% до ціни “нетто” – 2365 грн.;
- комісійна винагорода турагентства – 6%.

Задача 10.3. Провести розрахунки та визначити невідомі значення показників, наведених у таблиці 12.

Таблиця 12

Показники ресторану ВАТ “Форель”

Показники	Одиниці виміру	I-й квартал		II-й квартал	
		прогноз	факт	прогноз	факт
Виручка від реалізації продукції	тис. грн.	2500,0	2700,0	2650,0	?
Витрати на виробництво реалізованої продукції	тис. грн.	1500,0	?	1550,0	1620,0
Витрати на збут	тис. грн.	465,0	425,0	?	430,0
Рентабельність продукції	%	?	30,3	30,0	29,5

Задача 10.4*. За 2017 рік загальна собівартість турпродукції склала 325 тис.грн. Питома вага зарплати в собівартості – 25%, матеріальних витрат – 43%, умовно-постійних витрат – 15%. На 2018 рік передбачено досягти росту продуктивності праці на 2,5%, середньої зарплати на 5%, обсягу надання послуг – на 7,5%, а також зниження розміру матеріальних витрат на 3% та умовно-постійних витрат – на 1%. Визначити абсолютну і відносну зміну собівартості турпродукту під впливом всіх можливих факторів, а також плановий розмір собівартості турпродукту.

Задача 10.5*. Визначити планову та фактичну суму витрат туристичних підприємств, а також їх зміну, якщо у звітному році витрати на рекламу склали 50 тис. грн., адміністративно-управлінські витрати – 80 тис. грн., амортизація основних фондів – 45 тис. грн., витрати на послуги розміщення – 100 тис. грн., послуги харчування – 85 тис. грн., послуги груповодів – 52 тис. грн., транспортні витрати – 70 тис. грн., комунальні витрати – 35 тис. грн., витрати на оплату праці – 200 тис. грн. На плановий період передбачено підвищити обсяг реалізації тур продукту на 20 %, а змінні витрати плануються в обсязі 500 тис.грн.

Тема 11. Розрахунок показників рентабельності туристичного підприємства

Питання для обговорення

1. Навести функції прибутку, які розкривають його економічну сутність.
2. Навести показники рентабельності діяльності туристичного підприємства та зазначити, як вони розраховуються.
3. Навести етапи обґрунтування стратегії управління прибутком туристичного підприємства.

4. Навести загальну характеристику алгоритму визначення чистого прибутку туристичного підприємства.
5. Навести показники рентабельності ресурсів та капіталу туристичного підприємства та зазначити, як вони розраховуються.
6. Зазначити основні напрямки використання чистого прибутку.

Задача 11.1. Розрахувати обсяг діяльності туристичної фірми «Ваш підпочинок» у точці цільового прибутку в натуральних і вартісних показниках.

Вихідні дані до виконання завдання:

Цільовий прибуток – 52 тис. грн;

Витрати:

- постійні - 202 тис. грн;

- змінні на 1 путівку - 1252 грн;

Ціна путівки - 4050 грн;

Задача 11.2. Провести розрахунки та визначити невідомі значення показників, наведених у таблиці 13.

Таблиця 13

Дані туроператора «Відпочиваємо разом»

№ з/п	Показник та коефіцієнт	Одиниця виміру	Джерела інформації	I-й квартал	II-й квартал
1	Виручка від реалізації ваучерів	тис. грн.	?	?	1051
2	Собівартість турпродукту	?	?	680	?
3	Витрати на збут	?	?	20	30
4	Рентабельність турпродукту	%	?	20	15

Задача 11.3. Розрахувати обсяг діяльності туристичної фірми «Варто побачити» у точці цільового прибутку в натуральних і вартісних показниках.

Вихідні дані до виконання завдання:

Цільовий прибуток – 520 тис. грн;

■ Витрати:

постійні - 2020 тис. грн;

■ змінні на 1 путівку - 12520 грн;

Ціна путівки - 40500 грн.

Задача 11.4. Сума виручки туроператора від надання основних і додаткових послуг складає 15030 тис. грн.

Вартість послуг підприємств з виробництва туристичних продуктів і послуг - 12030 тис. грн.

Доходи від фінансової діяльності - 100 тис. грн., доходи від іншої операційної діяльності - 120 тис. грн.

Умовно-постійні витрати туроператора - 1820 тис. грн.

Сума обов'язкових платежів з прибутку - 50 тис. грн.

Визначити чистий дохід підприємства і чистий прибуток від фінансово-господарської діяльності, рівень маржі туроператора та рівень рентабельності у відсотках від чистого доходу підприємства.

Задача 11.5. Сума виручки туроператора від надання основних і додаткових послуг складає 45090 тис. грн.

Вартість послуг підприємств з виробництва туристичних продуктів і послуг -36090 тис.грн.

Доходи від фінансової діяльності - 300 тис. грн., доходи від іншої операційної діяльності - 360 тис. грн.

Умовно-постійні витрати туроператора - 5460 тис. грн.

Сума обов'язкових платежів з прибутку – 150 тис. грн.

Визначити чистий дохід підприємства і чистий прибуток від фінансово-господарської діяльності, рівень маржі туроператора та рівень рентабельності у відсотках від чистого доходу підприємства.

Задача 11.6. Доход туристичного комплексу від основних і додаткових послуг у звітному періоді склав 10500 тис. грн. та збільшився в порівнянні з минулим роком на 2300 тис. грн.

Середня облікова чисельність робітників туристичного комплексу збільшилась на 4 чол. і складає 254 чол.

Визначити вплив зміни чисельності робітників, обсяг послуг, що пропонуються, і цінового фактора на зміну продуктивності праці одного робітника туркомплексу, враховуючи, що індекс інфляції в порівнянні з минулим роком складає 12.

Задача 11.7. Туроператор «Релакс» у 2018 році затратив на рекламу туристичних путівок до Чехії 95400 грн.

Доход, що отримано від продажу турів у 2018 р., складає 994600 грн., у тому числі прибуток – 94200 грн. За цей період було реалізовано 46 путівок, тривалість кожної 9 туроднів.

Розрахувати показник рентабельності та економічної ефективності реклами.

Задача 11.8. Провести розрахунки та визначити невідомі значення показників, наведених у таблиці 14.

Таблиця 14.

Інформація про окремі фінансові показники ВАТ «Вітер мандрів»,
тис. грн.

Показники	1-й рік		2-й рік	
	прогноз	факт	прогноз	факт

Прибуток до оподаткування	560	500	?	420
Сума платежів до бюджету	150	134	120	115
Дивіденди	60	?	45	35
Реінвестований прибуток	350 ?	312	300	?

Задача 11.9*. Користуючись формою №2 «Звіт про фінансові результати» визначити розмір чистого прибутку туристичного комплексу. Заповнити всі порожні місця в таблиці 15.

Таблиця 15

Вихідні дані

№	Показник	Значення, тис. грн.
1	Дохід (виручка) від реалізації продукції	70 920
2	Податок на додану вартість	
3	Інші вирахування з доходу	440,2
4	Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції	
5	Собівартість реалізованої продукції	52 020
6	Валовий - прибуток - збиток	
7	Інші операційні доходи	140,2
8	Адміністративні витрати	120,5
9	Витрати на збут	5,7
10	Інші операційні витрати	135,0
11	Фінансові результати від операційної діяльності - прибуток - збиток	
12	Доходи від фінансової діяльності	
13	Фінансові витрати	5,3
14	Фінансові результати від звичайної діяльності до оподаткування - прибуток - збиток	
15	Податок на прибуток	

16	Фінансові результати від звичайної діяльності - прибуток - збиток	
17	Надзвичайні - доходи - витрати	20,3
18	Чистий - прибуток - збиток	

Задача 11.10*. Визначити рентабельність роботи тур оператора, рентабельність комісійної винагорода турагента, рентабельність фонду оплати праці та рентабельність використання трудових ресурсів за 2 роки. Дані для розрахунку наведено в таблиці 16.

Таблиця 16

Вихідні дані

Показники	2017 рік	2018 рік
Чистий дохід, грн.	200130	225600
Собівартість реалізованих послуг, грн.	90780	98750
Адміністративні витрати, грн.	13200	10400
Витрати на збут, грн.	21300	28700
Дохід від фінансової діяльності, грн.	20500	15400
Фінансові витрати, грн.	10250	8600
Комісійна винагорода тур агентам, грн.	98780	110400
Середньооблікова чисельність працівників, грн.	300	285
Середньомісячна заробітна плата, грн.	2500	2500

Тема 12.1. Визначення показників руху грошових коштів туристичного підприємства

Питання для обговорення

1. Навести сутність і види грошових коштів, що використовуються в діяльності підприємств.
2. Розкрити роль руху грошових коштів в економіці суб'єкта підприємництва.
3. Описати види грошових потоків.
4. Надати характеристику чистого руху грошових коштів туристичного підприємства і навести порядок його визначення.
5. Навести порядок формування сукупного чистого грошового потоку підприємств туристичного бізнесу.
6. Навести принципи планування руху грошових коштів.

Задача 12.1*. Визначити чистий грошовий потік тур підприємства за два роки. Отримані результати порівняти. Дані для розрахунку наведено в таблиці 17.

Таблиця 17

Вихідні дані до задачі

Показник	2017 рік	2018 рік
Виручка від реалізації тур продукту, тис. грн.	310,5	345,7
Витрати на закупку туристичних послуг, тис. грн.	92,4	112,3
Витрати на реалізацію тур продукту, тис. грн.	12,2	14,1
Фонд оплати праці, тис. грн.	52,1	57,6
Відрахування на соціальні заходи, тис. грн.	7,4	8,2
Сума амортизаційних відрахувань, тис. грн.	15,6	15,6
Виплата відсотків за кредит, тис. грн.	21,7	24,9

Задача 12.2*. Визначити мінімальну потребу в грошових коштах тур підприємства за два роки. Отримані результати порівняти. Дані для розрахунку наведено в таблиці 17.

Таблиця 17

Вихідні дані до задачі

Показник	2017 рік	2018 рік
Чистий дохід від реалізації тур продукту, тис. грн.	156,3	203,5
Витрати на закупку туристичних послуг, тис. грн.	33,4	36,7
Витрати на реалізацію тур продукту, тис. грн.	10,2	12,3
Фонд оплати праці, тис. грн.	16,5	18,4
Відрахування на соціальні заходи, тис. грн.	3,4	4,2
Сума амортизаційних відрахувань, тис. грн.	5,1	5,1
Виплата відсотків за кредит, тис. грн.	4,4	4,8
Середній залишок грошових коштів, тис. грн.	52,1	40,7

Тема 12.2. Оптимізація руху грошових коштів туристичного підприємства.

Питання для обговорення

1. Розкрити значення оптимізації руху грошових коштів при плануванні фінансів підприємства.
2. Навести фактори впливу на рух грошових коштів туристичного підприємства.
3. Зазначити ефективні заходи залучення грошових коштів до діяльності туристичних підприємств.
4. Навести заходи з ліквідації дефіциту грошових коштів підприємств.
5. Зазначити, що обумовлює зростання чистого грошового потоку.
6. Розкрити зміст процесу планування руху грошових коштів підприємств туристичного бізнесу

Задача 12.3*. Оцінити ефективність руху грошових коштів тур підприємства за допомогою показників, які відображають формування чистого грошового потоку: коефіцієнта достатності чистого потоку грошових коштів, коефіцієнта ліквідності грошового потоку, коефіцієнта ефективності

грошового потоку та коефіцієнта реінвестування (капіталізації) чистого грошового потоку.

Дані для розрахунку наведено в таблиці 18.

Таблиця 18

Вихідні дані до задачі

Показник	2017 рік	2018 рік
Виручка від реалізації тур продукту, тис. грн.	250,4	276,5
Витрати на закупку туристичних послуг, тис. грн.	90,8	112,3
Витрати на реалізацію тур продукту, тис. грн.	10,1	14,8
Фонд оплати праці, тис. грн.	18,9	21,1
Відрахування на соціальні заходи, тис. грн.	4,2	4,8
Сума амортизаційних відрахувань, тис. грн.	7,8	7,8
Виплата відсотків за кредит, тис. грн.	27,6	25,4
Дивіденди, тис. грн.	15,7	18,9
Приріст грошових коштів, тис. грн.	80,5	88,2
Приріст суми реальних і довгострокових інвестицій, тис. грн.	12,1	14,3

Задача 12.4*. Визначити коефіцієнт ліквідності грошового потоку туристичного підприємства, коефіцієнт ефективності грошового потоку та коефіцієнт реінвестування (капіталізації) чистого грошового потоку за 2017-2018 роки. Дані для розрахунку наведено в таблиці 19.

Таблиця 19

Вихідні дані до задачі

Показник	2017 рік	2018 рік
Виручка від реалізації тур продукту, тис. грн.	332,7	350,8
Витрати на закупку туристичних послуг, тис. грн.	112,1	117,8
Витрати на реалізацію тур продукту, тис. грн.	23,5	24,7
Фонд оплати праці, тис. грн.	19,8	23,4
Відрахування на соціальні заходи, тис. грн.	3,7	4,6
Сума амортизаційних відрахувань, тис. грн.	9,5	9,5
Виплата відсотків за кредит, тис. грн.	12,4	10,1
Дивіденди, тис. грн.	18,9	21,1
Грошові кошти на початок року, тис. грн.	230,5	325,5
Грошові кошти на кінець року, тис. грн.	325,5	380,0
Приріст суми реальних інвестицій, тис. грн.	15,6	17,3

Рекомендована література

Основна література

1. Дядечко Л.П. Економіка туристичного бізнесу. Навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2007. 224 с.
2. Кифяк В.Ф. Організація туристичної діяльності в Україні. Чернівці: Зелена Буковина, 2003. 312 с.
3. Мальська М.П., Худо В.В., Цибух В.І. Основи туристичного бізнесу: навчальний посібник. К.: Знання, 2005, 241 с.

4. Мальська М.П., Рутинський М.Й., Білоус С.В., Мандюк Н. Л. Економіка туризму: теорія та практика: Підручник. К.: «Центр учбової літератури», 2014. – 544с.

Додаткова література

5. Аветісова А.О., Сорока С.В. Підприємства харчування в системі туризму: Моногр. Донецьк: ДонДУЕТ, 2002. 165 с.
6. Балабанов И.Т., Балабанов А.И. Экономика туризма: Учеб. Пособие. М: Финансы и статистика, 1999. 176 с.
7. Бойчик І.М. Економіка підприємства: навч. посіб. Вид. 2-ге, доп. і перер. К.: Атіка, 2006. 528 с.
8. Бондар Н.М. Економіка підприємства: Навч. пос. К.: АСК, 2004. 400 с.
9. Герасименко В.Г. Основы туристического бизнеса: Учеб. пособие. Одесса: Черноморье, 1997. 160 с.
10. Гетьман О.О., Шаповал В.М. Економіка підприємства: Навч. пос. для студ. ВНЗ. К.: ЦНЛ, 2006. 488 с.
11. Горбылева З.М. Экономика туризма. Практикум: Учеб. пособие. Мн.: БГЭУ, 2002. 44 с.
12. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
13. Громадське харчування і туристична індустрія у ринкових умовах: 36. наук, праць. К.: Київськ. нац. торг.-екон. ун-т, 2001. 239 с.
14. Драчева Е.Л. Экономика и организация туризма. Международный туризм: Учеб. Пособие / Е.Л. Драчева, Ю.В. Забаев, Д.К. Исмаев; Под ред. И.А. Рябовой, Ю.В. Забаева. - М.: КНОРУС, 2005. 576 с.
15. Ильина Е.Н. Туроперейтинг: организация деятельности: Учебник. М.: Финансы и статистика, 2001. 256 с.
16. Економіка підприємства: Збірник практичних задач і конкретних ситуацій: Навч. посібник/ За ред. С.Ф. Покропивного. К.: КНЕУ, 2005. 328 с.
17. Економіка підприємства: теорія і практикум/За ред. Міщенко Н.Г., Ященко О.І.: Навч. пос. Львів: “Магнолія-2006”, 2008. 688 с.
18. Закон України «Про оплату праці». Відомості Верховної Ради. 1995. №3. Ст. 121.
19. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.1991 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/959-12>
20. Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» від 11.09.2003 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1160-15>
21. Закон України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» від 06.09.2005 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2806-15>
22. Закон України «Про Перелік документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності» від 19.05.2011 р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3392-17>

23. Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» від 22.03.2012 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4618-17>
24. Кардаш В.Я. Маркетингова товарна політика: Підручник. К.: КНЕУ, 2001. 240 с.
25. Ковтун О.І. Стратегія підприємства. Львів: ЛКА, 2004. 385 с.
26. Колот А.М. Мотивація персоналу: Підручник. К.: КНЕУ, 2002. 337 с.
27. Крайник О.П., Барвінська Є.С. Економіка підприємства: Навч. пос. Л.: Інтелект-захід, 2005. 296 с.
28. Крушельницька О.В., Мельничук Д.П. Управління персоналом: Навч. посібник. К.: Кондор, 2003. 296 с.
29. Крушельницька О.В. Управління витратами: Навч. посібник. Ж.: ЖДТУ, 2005. 196 с.
30. Кузнецова Н.М. Основи економіки готельного та ресторанного господарства: Навч. посібник. К., 1997. 174 с.
31. Манів З.О. Економіка підприємства: Навч. пос. К.: Знання, 2004. 580 с.
32. Мельник Л.Г., Карінцева О.І. Економіка підприємства: Навч. пос. Суми: ВТД «Університетська книга», 2003. 412 с.
33. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
34. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати», зареєстроване в Мінюсті України 19.01.2000 р. за №27/4248.
35. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15 «Доход», зареєстроване в Мінюсті України 14.12.1999 р. за №860/4153.
36. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 17 «Податок на прибуток», зареєстроване в Мінюсті України 20.01.2001 р. за №47/5238.
37. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 4 «Звіт про рух грошових коштів», зареєстроване в Мінюсті України 21.06.1999 р. за №398/3691.
38. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 3 «Звіт про фінансові результати», зареєстроване в Мінюсті України 21 червня 1999 р. за №397/3690.
39. Примак Т.О. Економіка підприємства: Навч. пос. К.: Вікар, 2006. 219 с.
40. Про внесення змін до Закону України «Про туризм» Закон України від 20 листопада 2003 р. № 1300-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 13.С. 434-452.
41. Пуцентейло П.Р. Економіка і організація туристично-готельного підприємництва: навч. посібн. К.: Вид-во "Центр навч. літ-ри", 2007. 344 с.
42. Ресторанне господарство і туристична індустрія у ринкових умовах: 36. наук. пр. К.: КНТЭУ, 2002. 170 с.
43. Сідун В.А., Пономарьова Ю.В. Економіка підприємства: Навч. посіб.: Вид. 2-ге, перероб. та доп. К.: Центр навчальної літератури, 2006. 356 с.

- 44.Скрипюк О.В. Переваги та недоліки побудови франчайзингових систем в Україні. Ефективна економіка. Електронне фахове видання. 2011. №12. URL:
<http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=857>
- 45.Соболева Е.А., Слоболев И.И. Финансово-экономический анализ деятельности туристической фирмы: Учебно-методическое пособие. М.: Финансы и статистика, 1999. - 128 с.
- 46.Тарасюк Г.М. Планування діяльності підприємства. К.: Каравела, 2005.
- 47.Цал-Цалко Ю.С. Витрати підприємства. К.: ЦУЛ, 2002. 647 с.
- 48.Цибух В.І. Державне регулювання у сфері туризму в Україні. Статистика України. 2005. № 1. С 80-85.
- 49.Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. URL:
<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
- 50.Чаюн І.О., Бондар І.Ю. Планування виробничої програми підприємства та її ресурсне обґрунтування. К.: КНТЕУ, 2000. 126 с.
- 51.Чорненька Н. Організація туристичної індустрії: Навчальний посібник. К.: Атака, 2008. 392с.
- 52.Шваб Л.І. Економіка підприємства: Навч. посібник для студ. внз. К.: Каравела. 2004. 568 с.
- 53.Шершньова З.Є. Стратегічне управління: Підручник. К.: КНЕУ, 2004. 699 с.
- 54.Щербина В. С. Господарське право: підруч. 4-те вид., перер. і доп. К.: Юрінком Інтер, 2009. 640 с.
- 55.Юрьев А.П. Планирование туризма: Учеб. пособие. Донецк: ДИТБ, 2001.195 с.

Інтернет–ресурси

- 56.Пошукові служби Інтернет. URL: [http:// www. tsaa.org.ua](http://www.tsaa.org.ua)
- 57.www.rada.gov.ua - сайт Верховної Ради України
- 58.www.kmu.gov.ua - сайт Кабінету Міністрів України.
- 59.www.minfm.gov.ua – сайт Міністерства фінансів України.
- 60.<http://eco-science.net/> - журнал «Актуальні проблеми економіки»
- 61.<http://www.economist.com.ru/> - журнал «Экономист».
- 62.<http://www.irr.org.ua/pe/> - журнал «Регіональна економіка»